

Yards of inhabitants of Poltava at the second half of XVIII century (based on materials of Rumyantsev inventory)

At the article that is based on materials of Rumyantsev inventory of Little Russia is investigated the yards of inhabitants from Poltava, and is analyzed their sizes, topographic and social distribution in the structure of city, the practice of the acquisition and use, prices, filling of buildings, etc.

Keywords: yard, street, household, Rumyantsev description, Poltava.

УДК 94 (977.41)

Людмила Набок (м. Переяслав-Хмельницький)

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ТА АРХІТЕКТУРНИЙ ПОРТРЕТ М. ПЕРЕЯСЛАВА У ХІХ СТОЛІТТІ

Автор аналізує історико-архітектурну дійсність м. Переяслава в період 1845-1859 років, намагається уможливити розуміння Шевченкових оцінок стосовно архітектурного краєвиду міста, атрибутує місцеві храми, згадувані у творчій спадщині поета.

Ключові слова: Т.Г.Шевченко, місто Переяслав, архітектура, церква, краєвид.

Питання ролі архітектури в творчості Тараса Шевченка здається не оминає своєю увагою жоден шевченкознавець. Зокрема, манеру Тараса Григоровича розв'язувати проблеми реалістичного пейзажу досліджували такі відомі мистецтвознавці як Я.Затенацький, Б.Бутнік-Сіверський, Є.Середа, З.Лашкул, К.Чумак, а Стефан Таранушенко не просто перелічив архітектурні образи, які присутні в поезії та живопису Шевченка, але й розглянув їх в музикальному аспекті, виявивши чарівну мелодіку у ритмі барв й тембрах звукопису¹. Проте сучасні дослідники, звертаючи свої погляди у русло мистецтвознавчих та літературознавчих пошуків, не полишають своєю увагою спадщину Т.Шевченка² й працюють над удосконаленням зробленого.

Метою розвідки є спроба шляхом аналізу історико-архітектурної дійсності Переяслава в період 1845-1859 років уможливити розуміння Шевченкових оцінок стосовно архітектурних пам'яток міста, атрибутувати зашифровані в його літературній спадщині місцеві храми.

Наслідуючи Тараса Григоровича спочатку опишемо топографію міста. Місцевість, на якій розбудований Переяслав, рівна, низинна, місцями заболочена, лише його східна частина розташована на природному плато. Основна забудова історичного середмістя знаходиться між заплавами річок Трубежу та його притоку Альти.

У 1845 році переяславську міську агломерацію складали цитадель, середмістя, три передміс-

тя та хутори. Останні були розташовані у трьох місцях: на півночі за оборонним валом посаду – Закиєвобрамське передмістя з хуторами Кірасірщина, Святилівка, Коптевича Гребля, на півдні на правому березі Альти було передмістя – Заальтиця з хуторами Максимівка, Карань, Бабачиха, Попівка на сході лівий берег річки Трубіж займав Задовгомостянський форштадт, за ними - хутори Павлівка, Мар'янівка, Чирське, Каневського. Навкруги Переяслав оточували 30 вітряних млинів і 8 водяних, залишки селітряних бурт, дві цегельні. Своєрідності архітектурному образу міста додавали могильні кургани, що височіли на його східних, південних і західних околицях. Головний Київський шлях з ХІХ ст. став проходити Заальтицьким передмістям, тому дорога до міста перетинала місток через легендарну річку Альту, з якого відкривалась не вельми приваблива панорама: ліворуч по під річкою та валом посаду тулилися кузні та хати ковалів, а праворуч були розкидані неоковирні залишки цитадельного валу, обліплені хатками переселенців³.

До середини ХІХ століття простір Переяслава містив 10 з четвертиною верст, який регламентувався оборонними валами, ровами і головними шляхами, що виходили з нього у трьох напрямках. Над цією площиною підносили свої верхи шість цегляних церков (Вознесенська з окремою дзвіницею, Варваринська, Покровська, Троїцька, Михайлівська з окремою дзвіницею, Фоми) та сім дерев'яних (Воскресенська, Спаська з окремою

дзвіницею, Успенська, Борисоглібська, Петропавлівська з окремою дзвіницею, Всіх Святих), а поміж ними так-сяк обгороджено було 1162 двори у яких стояло 1087 будинків дерев'яних і лише три кам'яних⁴.

У розселенні Переяслава спостерігалось тяжіння до вільної забудови. Життя міста здавна пульсувало в середмісті, яке складалося з двох майданів. Головним і найбільшим був майдан, що обіймав простір між старовинною Київською брамою - Воскресенською та Троїцькою церквами - Вознесенським монастирем. Камертоном його архітектурного образу виступав ансамбль Вознесенського монастиря. Монументальні об'єми собору (1700), дзвіниці (1776), Варваринської церкви (1782) та двоповерхових мурованих будівель колегіуму (1753) й 29 крамниць (1830) чітко окреслювали західну панораму відкритого простору. На сході майдан замикали подвір'я Воскресенського храму (1796) та Троїцької церкви (1804), до якої з північної сторони підступало обійстя Андрія Козачковського, де зупинився Т.Шевченко. Обабіч церков зі сходу й півночі впритул підступали 22 житлових квартали неправильної конфігурації, де жили вперемішку нащадки козацької знаті, священники, купці, маляри, калачники, кравці, власники винних крамниць. Чотири рази на рік на площі вирував ярмарок, а двічі на тиждень тут відбувались торги, тому посередині майдану стояли альтанка мір та ваги й колодязь. В південній частині ярмарковища височів бронзовий пам'ятник на могилі графині Вітгейштейн. Його оточував невеличкий садок з квітником, а близько садової решітки спирався на цегляний стовп величезного розміру лучковий корабельний залізний якір, який переяславці знайшли у річці Трубіж в 1844 році⁵.

Другий майдан утворився здавна в західній частині середмістя поміж Альтицької брамою – Спаською церквою – будинком Думи - Покровською церквою. Зі сходу до дерев'яної Спасо-Преображенської (1765) церкви щільно прилягали 5 кварталів та монастирське подвір'я. Південно-західний куток середмістя, попід напівзруйнованими цитадельними валами і навколо мурованої Покровської церкви (1704) був забудований 24 житловими кварталами⁶.

Через ці два майдани по самісінькому центру середмістя проходив головний шлях з Києва на Яготин, Лубни, Полтаву. Одночасно Головно-трактова вулиця виконувала роль з'єднувальної ланки між двома передмістями: Задовгомостянським та Заальтицьким.

У XIX столітті Переяслав залишив за собою статус центрального міста повіту, а до 1862 р. ще утримував важливі позиції в церковному та освітньому житті Полтавської губернії. У 1845 році тут перебувала резиденція архієпископа Полтавської і Переяславської єпархії, діяв вищий навчальний заклад – семінарія, зберігались православні реліквії (мощі єпископа Макарія Канівського і Переяславського, голова мученика Данила Кушніра). Через місто пролягали головні поштові шляхи, що з'єднували Москву з Тавридою, Київ з Золотоношею, Пирятином, Лубнами, Богуславом. На час приїзду Т. Шевченка Переяслав славився як ремісничий осередок. На декількох мануфактурах у великій кількості шили селянські чоботи та черевики для продажу до інших міст й особливо Києва. Працювали сукновальні, завод по виробництву столярного клею, діяла іконописна майстерня при семінарії⁷.

Ритм життя вимагав впровадження містобудівних організуючих заходів, а саме: об'єднання середмістя з колишніми форштадтами в єдине ціле, впорядкування транспортної розв'язки, спорудження цегляних споруд громадського призначення. В 1832 році генерал-губернатором М.Г. Репніним був затверджений новий архітектурний план, що передбачав докорінну реконструкцію міста. З 1837 року розпочались роботи по масштабному формуванню квартальної сітки вулиць, які здійснювались протягом добрих двох десятиріч років і переважно на території середмістя⁸. З метою об'єднання центру з передмістям та цитаделлю розпочались масштабні земельні роботи по прорізуванню вулиць в земляних валах, засипка ровів. У середмісті паралельно до головної прорізана була Полтавська вулиця, її трасували по під колишнім цитадельним валом. Вона виконувала транспортне (скорочений шлях між східним і західним передмістями) та житлове призначення⁹. Взагалі у 1837 році в середмісті було нарізано дев'ять вулиць. Чимало земель, що належали як мешканцям, так і закладам, відходили під вулиці, а натомість їх колишнім власникам надавались ділянки в інших частинах міста, або виплачувалась грошова компенсація. Звичайно, що цей процес вельми затягувався у часі, тому на момент приїзду Т.Шевченка місто, образно кажучи, виглядало розораним курганом.

Знайомлячись з переяславською старовиною, Т.Шевченко свою увагу зосереджує лише на храмах Вознесенському, Покровському та Михайлівському, але й серед названих зачарував художника

своїми формами лише один Вознесенський собор. Вочевидь Тарас Григорович вирішив розкрити всі принади архітектурного образу, тому не випадково обирає для етюдів північно-західний фасад пам'ятки. Перспектива зі сторони монастирського подвір'я була в той час єдиною, яка вповні передавала грацію архітектурних форм споруди. Адже вівтарна абсида, а також, південний та західний портали собору майже впритул закривалися двоверховими мурованими краніцями, дзвіницею, колонадою вздовж архієрейської доріжки та садом. На акварелі художник зафіксував: намет над льохом, арку головного входу до монастиря, верхній ярус і купол дзвіниці, частину архієрейського саду. Усі ці споруди були збудовані протягом 1698-1825 років. Окрім графічної фіксації Шевченко дав оцінку архітектурного образу в «Археологічних нотатках»: «Бывший монастырь, ныне Соборная церковь во имя Вознесения Господня, построенная 1701 года гетманом Мазепой, великолепная снаружи и до невозможности искажена внутри возобновлениями»¹⁰. Шанувальникам Тараса Шевченка відомо, що ця пам'ятка переяславської старовини настільки вразила митця своїми досконалою пропорціями, що потім неодноразово ставала об'єктом його уваги в художніх творах та листуванні. Проте звертаємо увагу на той факт, що митець жодного разу не назвав Вознесенський храм ні в повісті «Близнець» (1855), ні в поемі «Сон» (1847) не назвав його офіційним ім'ям. Можливо це авторський художній прийом, а можливо, Тарасу Григоровичу було жаль оминати пам'ять про гетьмана Мазепу. Хоча, припускаємо, що поет хотів бодай ще раз уславити Матір-Богородицю, адже в ході краєзнавчих досліджень з'ясувалось, що переяславці поміж собою Вознесенський собор часто-густо називали Богородичним. Чому? Цьому факту є дуже просте пояснення. У 1814 році монастирські іконописці прикрасили іконами ліхтар та фронти. Зокрема на ліхтарі зобразили постаті восьми апостолів, а на фронтонах розмістили сюжетні ікони, присвячені образу Богородиці, покровительці населення. Так вівтарний фронтон, звернений до головного майдану міста, прикрасила ікона Покровської Богоматері зі святиелями переяславськими Єфремом і Сімеоном (так звана Переяславська Покрова), південний, зі сторони дзвіниці, який слугував прочанам входом до монастиря – Різдва Богородиці. А от на північному фронтоні, зверненому до монастирського подвір'я, монахи розмістили ікону Благовіщення,

і лише над фронтоном західного входу, головного, возвеличувався образ Вознесіння. Таким чином бароккові фронти Вознесенського собору постійно асоціювались в зоровій пам'яті переяславців і подорожуючих із образами Богородиці, тому й не дивно, що часто-густо храм відповідно називали то Різдобогородичним, то просто Богородичним. Тарас Григорович у своїй акварелі змальовує північно-західний фасад пам'ятки, на якому чудово було видно саме ікону Благовіщення. Цілком імовірно, що іконографічний сюжет став прототипом назви «Мазепиною церкви» з повісті «Близнець», в якій Шевченко неодноразово милується обрисами Благовіщенської церкви: «Каждое воскресенье и каждый праздник он (Сокира) ездил к обедне с женою в соборный храм Благовещения. Вместе с прекрасной, гармонической архитектурой храма на него действовало и пение семинаристов... Вот церковь так церковь, хоть с нашим Благовещением рядом поставит...»¹¹

Стосовно іншого архітектурного образу Переяслава, а саме, Покровського храму, то митець жодним словом не прохопився про нього у Археологічних нотатках, але й увагою оминати не зміг, тому змалював. Перспектив для зображення вказаного собору у Шевченка могло бути три. Перша на розі вулиць Вознесенської і Полтавської, але тут західний портал, згідно описів сучасників, повністю закривала незугарна дзвіниця. Друга перспектива була можливою зі сторони Головно-трактового шляху. Проте в такому разі композиція була б позбавлена соціального підтексту, тому ця вулиця була центральною, тому більш-менш впорядкованою. Для своєї композиції митець обрав третю перспективу – східно-південну сторону собору, яка відкривалася з нещодавно утвореної вулиці Полтавської, з того місця, де красномовно засвідчувалася давня й новітня історія міста. Вулиця пролягла на розрівняних валах колишніх укріплень переяславської цитаделі. Цей ґрунт був не придатний для ведення господарства, тому за рішенням магістрату «Замок», або «Крепость» (місцеві народні назви) та цитадельні вали віддані були під заселення єврейським переселенцям. Євреї стали масово прибувати до Переяслава в пошуках заробітків після третього розподілу Польщі з Каневського та Ржищівського кагалів і станом на 1846 р. із загальної кількості населення у 8413 душ іудеїв налічувалось 3525 осіб¹². Ось чому на передньому плані з боків собору Шевченко зоб-

разив частину великого будинку з постатями українців та хату з прибудовами і євреєм, а посередині, як апофеоз, дві свині у великій калюжі. І лише як примара колишньої козацької слави, підносять свої верхи вдалині собор – фортеця.

Відомо, що на малюнку «Церква Покрови в Переяслові» Шевченко домалював купол над головною навою на відповідну для гармонійного вигляду споруди висоту. Адже короткі «барабани» та маленькі куполи по відношенню до величких і масивних стін будівлі вочевидь порушували загальну симетрію і пропорції собору. Неоковирність верхів величного храму декотрі з дослідників пояснювали місцевою легендою, згідно якої гетьман І.Мазепа заборонив його фундатору переяславському полковнику Івану Мировичу будувати вищим від Вознесенського собору. Але важко погодитись з такою аргументацією, хоча б за тією причиною, що гетьман був вельми освіченою і естетичною особистістю. Швидше за все непропорційність верхів пояснюється тим, що в 1809 році церква постраждала від великої пожежі, в результаті якої повністю згоріли наві. Покровська парафія була не багатою, тому у 1810 році спромоглася поставити з дерева фальшиві світлові восьмерики, таким чином, якими були автентичні маківки невідомо.

Архітектура церкви-фортеці, добре закарбувалася в пам'яті Т.Г.Шевченка. Через десять років після виїзду з Переяслава, у повісті «Близнець» художник зважився описати її: «Церковь во имя Покрова, неуклюжей и бесхарактерной архитектуры, воздвигнутая в знамение взятия Азова Петром Первым полковником переяславским Мировичем, другом и соучастником проклинаемого Ивана Мазепы». Проте, незважаючи на негативну характеристику, припускаємо, що монументальні форми циліндричних абсид, могутні об'єми стін (завширшки до 2-х аршин) хвилювали Тараса Григоровича і, вірогідно, найкраще асоціювалася у нього з козацькою міццю й славою, з українськими звичаями. Адже не випадково поводивши по переяславським церквам своїх героїв, Шевченко обирає для старосвітської родини сотника за парафіяльну саме цю церкву¹³, детально описує престольну ікону: «В этой церкви хранится замечательная историческая картина, кисти, можна думать, Матвеева, если не иностранца какого. Картина разделена на две части: вверху – покров пресвятыя богородицы, а внизу – Петр первый с императрицей Екатериной I, а вокруг их все знаменитые сподвижники его. В том числе и гетман

Мазепа, и китор храма во всех своих регалиях».

Архітектурний образ Михайлівської церкви XVIII ст. також не справив враження на митця: «В той же цитадели церковь С. Михаила, по преданию бывший монастырь, построенный каким-то князем черниговским Михаилом. Ни снаружи, ни внутри не осталось никаких признаков ее древности, кроме колокольни и при ней трапезы, где теперь помещается уездное казначейство» записав у нотатках Шевченко¹⁴. Не привабили Тараса Григоровича ні бароккові ліплення над вікнами, ні дивовижні лілеї та ангелочки на керамічних розетках, ні стінопис, хоча цій усій красі було вже повних сто років. Не помітив навіть надмогильної плити 1720 р. на склепі полкового судді Івана Берла. Звернув увагу лише на дзвіницю, помилково визначивши, що вона є старішою за церкву, хоча, заради історичної правди, зауважимо, що вона була змурована лише на три роки раніше церкви, у 1747 році. Вірогідно Шевченку не до вподоби стало подібне до ковчегу планування церкви та риси світськості в її архітектурі. Певний дисонанс відносно об'ємів вносив до тогочасного архітектурного вигляду споруди восьмерик з куполом, що підносився над середохрестям. Дослідженнями встановлено, що це була дерев'яна надбудова, поставлена на склепіння вже у XIX столітті. І хоча вся конструкція здалеку створювала враження монолітної, тому що стіни були потиньковані й побілені, але для Шевченка архітектурна композиція церкви вочевидь здавалася неоковирною, лише шатровий купол дзвіниці був сприйнятий позитивно. Головним акцентом в композиції малюнку «Свято-Михайлівська церква в Переяславі» стала дзвіниця. Художник подає цю споруду збільшених форм, вірогідно тому, що не до снаги було зображувати пустку на місці колишнього монастирського подвір'я. А що саме так виглядала територія навколо церкви у 1845 році підтверджує малюнок козака Чепіги, та тогочасний план міста¹⁵. Не зважаючи на заповнення композиції архітектурними об'єктами, зокрема дзвіницею, собором, хатою, на малюнку виразно відчувається занедбаність колишньої фортеці, про що сповіщають напівзруйновані оборонні вали, пустка між церквою та обійстям. Настрій спустошеності поглиблює постать самотнього зажуреного чоловіка на ганку.

Смуток у серці Шевченка викликав й архітектурний образ Успенської церкви, яка стояла за якихось триста метрів від Михайлівської, у протилежному кутку фортеці, також попід

розрівняним валом: «В цитадели древней крепости, или в вышнем городе, церковь Успения Пресвятыя Богородицы. Та самая, в которой присягал Богдан Хмельницкий на верность московскому царю, сгорела, и на том месте в 1760 году построена новая по образцу древней, деревянная о девяти византийских куполах с крещатыми окнами во фронтонах. А при Феодосии пресвященном Переяславском в 1825 году возобновлена; внутренность осталась в прежнем виде, а наружность, к сожалению, до варварства искажена. Невозможно смотреть на неё, а не только рисовать...»¹⁶. Тарасу Григоровичу, мабуть, боліло байдуже ставлення переяславців до Успенської церкви, тієї самої «.. в которой в 1654 г. генваря 8 дал присягу Зиновий-Богдан Хмельницкий со всякого чина народом на верность московскому царю Алексею Михайловичу», що парафіяни «... когда, возобновляя исторический памятник этот, из шести куполов уничтожили пять, экономии ради»¹⁷. Вірогідно не знав Шевченко, що для переяславців «Богданова церква» не була головною святинею, тому що завжди слугувала для задоволення релігійних потреб виключно військових гарнізону, які проживали в цитаделі¹⁸.

Статус головної церкви Переяславського полку, про яку турбувались козаки, належав іншому, розташованому у середмісті Воскресенському храму¹⁹. На превеликий жаль, митець, обійшов його увагою, та й про решту дерев'яних храмів Переяслава, які всі були збудовані ще у XVIII столітті, мали унікальні, характерні для української наддніпрянської архітектури конструктивні риси та зберігали у своїх ризницях справжні раритети, ніде не згадав²⁰. Хоча їх архітектурні обриси полишили в серці Тараса Григоровича чимало «приємних спогадів»²¹.

Більше тижня побув Шевченко у Переяславі в свій перший приїзд. Вдруге затримався майже на місяць. Але тоді, наприкінці 1845 року, хворів і, здається було йому не до розглядин місцевих принад. Проте в подальшому, він послідовно повертається у своїй пам'яті до архітектурних образів міста та околиць: чітко уявляє його краси. Так в 1847 році в згадує в поемі «Сон», милується собором в листі до Козачковського у 1852 р., у 1853 році опосередковано згадує в повісті «Наймичка» - датуючи «1844 р. Переяслав». В 1854 році знову описує переяславські околиці у листі до Козачковського, в 1855 році героїв повісті «Близнець» оселяє на переяславському хуторі. Нарешті у червні 1859 року приїжджає до міста²².

Переяслав до приїзду Т.Шевченка залишився не впорядкованим. З 1853 року лише розпочалось інтенсивне межування земельних ділянок приватників²³, яке до речі не скінчилось й у 1860 році. Зокрема А.Козачковський в своєму листі до Т.Шевченка від 6 жовтня 1860 р. згадує про те, що ось-ось нарешті відбудеться межування його маєтку. На момент приїзду Т.Шевченка у 1859 р. частина центральної вулиці, від Покровського собору і до Вознесенського собору, вже була забудована будинками міської думи, поліції, поштової контори, поштової станції, повітового суду, повітового училища, лікарні. Вулицю навіть замостили дерев'яним тротуаром. У червні місто ярмаркувало, тому виглядало сповненим життя та енергії. На літній ярмарок, який починався через 4 дні після Трійці, а закінчувався в Петрівку, з'їжджалися купці з Болхова, Рильська, Києва, Білої Церкви, Богуслава, Бердичева, Чернігова, Ромен, Ніжина, Золотоноші. Тут можна було зустріти людей різних станів: «Купців-міщан, дам в чіпцях та селянок у плахтах, поміж них жидів у своїх потертих камзолах, панчохах і стоптаних черевиках»²⁴. Вірогідно ярмарковий вир не дав можливості Т.Шевченку емоційно сприйняти зміни, які відбулись в архітектурі міста за період його тривалої відсутності.

Коли ж митець повертається до Переяслава майже за два місяці, у серпні, то перед ним відкривається зовсім інший образ міста. Другий поверх семінарського корпусу згорів і вже не відновлювався. Колишній цитадельний плац перед Успенською церквою набув невизначеної конфігурації внаслідок різнохарактерної забудови: залишки цитадельного валу щільно обліпили маленькі, чудернацької форми хатки, синагоги. В місті ще діяла заборона про розселення єврейських родин в межах середмістя, тому юдеї вирішували проблеми збільшення житлових площ шляхом різнохарактерних надбудов і прибудов до своїх осель. Правий берег Трубежу під фортечним валом був завалений лісом, млиновим камінням, бо тут були розташовані торгові крамниці господарсько-будівельного призначення, складські приміщення²⁵. З пустки цитадель перетворилась на хаос, архітектурний образ міста пригнітив Тараса Шевченка, тому 18 серпня, в Переяславі народжується:

Як би то ти Богдане п'яний
Тепер на Переяслав глянув!
Та на Замчище подививсь
Упився, здорово упивсь!
І препрославлений козачий

Розумний батьку !.. і в смердячій
Жидівський хаті б похмелився
Або в каложі утопивсь,
В багні свинячим...

Це було останнє враження поета від архітектурного образу старого Переяслава, висловлене у літературній формі. Виїжджав же Тарас Григорович з Переяслава, у серпні, по Яготинському шля-

ху, тому, вочевидь, останнім краєвидом у його зоровій пам'яті залишились темні води Трубежу з широкою оксамитово-зеленою річковою заплавою, над якою з-поміж зеленої крони підносились свічки Вознесенського, Воскресенського та Троїцького храмів, а попереду широким пасмом підімалось плато Задовгомостянського форштадту з розкиданими на ньому біленькими хатками.

Джерела та література

1. Таранушенко С.А. «До питання про архітектуру в творчості Тараса Шевченка» // Мистецька спадщина Т.Г.Шевченка (матеріали, присвячені дослідженню творчості Шевченка – художника). – Вип. I. – Вид. АН УРСР. – Київ. – 1959 – 175 с.
2. Шевченко Т. «Близнець» // Твори в п'яти томах. – Т.4. – Київ. – Вид. «Дніпро». – 1978. – С.11.
3. Арандаренко Н. Записки о Полтавской губернии составленные в 1846 году. Частное описание губернии // Ч.III. – Полтава. – Тип. Губернського Правління. – 1852. – С. 7, 125-126, 361, 480.
4. Там само. – С.420.
5. Там само. – С. 427-428; Набок Л. «Історія містобудівництва Переяслава: XVII – XX століття» // Наукове видання. – Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. Вип. 3. – Вид. «Фенікс». – Київ. – 2007. – С.115-137.
6. Набок Л. Вказ. праця. – С.118.
7. Арандаренко Н. Вказ. праця. – С.361; Набок Л. «Містобудівна структура та населення Переяслава з XVII по XX століття» // Наукове видання «Переяслав у віках». – ТОВ «Світ успіху». – Київ. – 2007. – С. 330-343.
8. Набок Л. Вказ. праця. – С.333.
9. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» інв. № р-4756 кв. 29119 – геометрический план уездного города Переяслава. 1837 год.; НІЕЗ «Переяслав» План части города Переяслава 21 мая 1860 г. Составил Мінькевич.
10. Шевченко Т. «Близнецы» // Твори в п'яти томах. – Т.4. – Київ. – Вид. «Дніпро». – 1978. – С. 214.
11. Тарас Шевченко . «Сон» // Твори в п'яти томах. Поетичні твори (1847-1861) т.2. – Київ. – Вид. «Дніпро». – 1978. – С.24, 37.
12. Набок Л. Вказ. праця. – С.333.
13. Набок Л. Колибенко О. «Православні храми Переяславщини. Історія. Дослідження. Сучасність» // Наукове видання – Київ. – 2007 – Видавничий дім від «А» до «Я»– С.99; Набок Л. Особливості архітектури Переяслава // Історія та культура рідного краю (матеріали на допомогу вчителям та учням) Інформаційно-методичний збірник. Випуск 12.– 1 частина. М. Переяслав-Хмельницький. травень – червень – 1994. – С.96-102; Шевченко Т. «Близнецы»... – С.24
14. Шевченко Т. «Близнецы»... - С.214.
15. Арандаренко Н. План города Переяслава до 1800 года // Атлас карт и видов к запискам о Полтавской губернии. – Полтава. – 1851. – С.12
16. Шевченко Т. [Археологічні нотатки] Переяслов // Тарас Шевченко. – Повне зібрання творів: У 12 т. – т.5. – Київ. – Наукова Думка. – 2003. – С.213.
17. Шевченко Т. «Близнецы»... – С.24.
18. Набок Л. Успенська церква – місце прийняття присяги 1654 // Нові дослідження козацької доби в Україні. Вип. 12. – Київ. – 2003. – С.178-183.
19. Набок Л. Колибенко О «Православні храми Переяславщини. Історія. Дослідження. Сучасність.»... – С.67.
20. Там само. – С.67, 70, 76, 102, 106.
21. Шевченко Т. «Близнецы»... – С.12.
22. Жур П. Труды и дни Кобзаря // – Л.: «Люберецкая газета», 1996. – С.435; Тарас Шевченко . «Сон»... – С.37.
23. Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека ім. В.Заболотного. Фонд рідкісна книга. План г. Переяслава Полтавської губернії XIX ст.; Набок Л. «Містобудівна структура та населення Переяслава з XVII по XX століття» ... – С.333.
24. Арандаренко Н. Записки о Полтавской губернии составленные в 1846 году. Частное описание губернии // Ч.II. – Полтава. – Тип. Губернського Правління. – 1849. – С.375; Пассек В. Очерки России // Кн.4. – Москва. – 1840. – С. 139-140, 226.
25. Набок Л. «Історія містобудівництва Переяслава: XVII – XX століття»... – С.124-125.

Людмила Набок

Тарас Шевченко и архитектурный портрет г. Переяслава в XIX веке

Автор анализирует историко-архитектурную реальность г.Переяслава в период 1845-1859 годов, пытается понять высказывания Шевченко относительно архитектурного пейзажа города, атрибутирует местные церкви, упоминаемые в творческом наследии поэта.

Ключевые слова: Т.Г.Шевченко, город Переяслав, архитектура, церковь.

Lюдmyla Nabok

Taras Shevchenko and architectural portrait of Pereyaslav city in XIX century

An author analyses historical– architectural reality city of Pereyaslav in the period of 1845-1859, tries to do possible understanding of Shevchenko's estimations in relation to architectural landscape of city, attribute local temples are mentioned in the creative inheritance of poet.

Keywords: T.G.Shevchenko, Pereyaslav city, architecture, church, landscape.

КРЕМЕНЧУКУ – 440 РОКІВ

Ювілейна історія Кременчука відносно свіжа, адже ані 100, ані 200, ані 300-річні ювілеї місто не зауважувало. Справжнім гучним стартом «ювілеювання» стала вже 400-а річниця – святкована 1971 р. Причому, з «Днем міста» визначилися легко і стандартно. Ним стало 29 вересня – день звільнення Кременчука від гітлерівських окупантів. А ось з роком відліку все було за Остапом Вишнею:

Кременчук – місто давнє...

Тяжко точно сказати, коли воно заснувалося, бо ніхто з живих кремечужан про те не пам'ятає, а історики, як і завжди, плутають.

Доведеться, значить, і нам плутати.

Зрештою, офіційною датою заснування *Кременчука*, за цілком фіктивною згадкою в хроніці Йоахима Бельського (який продовжував історичну працю свого батька Мартина Бельського), вважається 1571 рік. Дату цю «у масах» ще в XIX ст. спопуляризувала «Історія Малоросії» Миколи Марковича. У Бельського ж згадка Кременчука нав'яна проектом 1590 р., коли польський король видав наказ про побудову на цьому місці фортеці, куди планували вивести козаків з Запоріжжя, аби менше конфліктували з турками.

У вчених колах обговорювалася і альтернативна «дата» – кінець XIV ст. Адже, з класичної історіографії XIX ст., за невіддільною джерельно згадкою литовського історика Теодора Нарбута, походить версія про заснування Кременчука (1390-ті – 1420-ті рр.) великим литовським князем Вітовтом.

Якщо ж звернутися до сучасного стану вивчення джерел, то вони засвідчують безперервне існування Кременчука як урбаністичного осередку (а не рибальського ухода, згаданого ще за ревізією Черкаського замку 1552 р.) лише з 1637 р., коли «осадив» тут місто шляхтич-поліщук Стефан Рудзький (Степан Рутський, Руцький). Утім, деякі охочі до старожитностей, відштовхуючись від археологічних даних про проживання людей на території сучасного Кременчука (наявні залишки осель), відстоюють Києво-руський родовід міста (явно змагаючись з так само хитким 1100-літнім родоводом «обласної» Полтави, безперервне існування якої також лічиться лише з 1630 р.).

Врешті-решт, міфологічний компонент кременчуцького ювілею лише додає колориту святкуванню. Та й у широкої громадськості вже сформувались певні очікування щодо наступної «круглішої» річниці – 450-ліття. У ньому вже звикли бачити певний цивілізаційний рубіж, до якого прямує потужне наддніпрянське місто. Відтак, і нинішнє ювілеювання 440-ліття сприймається не в останню чергу як «остання репетиція» того знакового рубежу.